

Тема 1: Аналітична філософія як метод пізнання.

Поняття аналітичної філософії

Аналітична філософія — це домінуючий напрям філософської думки (див. Філософія) в англomовній інтелектуальній традиції XX та XXI століть, який об'єднує різні філософські напрями (логічний позитивізм, філософію лінгвістичного аналізу, теорію мовленнєвих актів та інші), що використовують методи логічного та лінгвістичного аналізу мови (див. Мова) для розв'язання філософських проблем і орієнтуються на ідеали логічної строгості, ясності та точності (див. Логіка).

На сьогодні аналітична філософія вважається одним із найвпливовіших напрямів сучасної західної філософії, охоплюючи при цьому досить різноманітні течії, групи та окремих філософів, яких об'єднує не стільки тематика філософських концепцій, скільки загальні завдання: дослідження мови з метою виявлення структури мислення, чіткого співвідношення вербального та реального, чіткого розмежування значущого та порожнього, осмисленого та беззмістовного вираження тощо. Аналітична точка зору виходить із того, що мова зумовлює всі сфери багатогранної діяльності (див. Діяльність) людини і є цікавою не лише як засіб передачі певного змісту, а й як самостійний об'єкт дослідження, необхідний компонент будь-якого раціонального дискурсу (див. Дискурс).

У широкому сенсі аналітичну філософію можна трактувати як певний стиль філософського мислення, для якого характерні такі риси, як акцентована строгість, точність використовуваної термінології, стримане ставлення до широких філософських узагальнень, абстракцій і спекулятивних міркувань. Для філософів-аналітиків сам процес аргументації не менш важливий, ніж досягнутий за його допомогою результат.

Мова, якою формулюються філософські ідеї, розглядається не лише як важливий засіб дослідження, а й як самостійний об'єкт дослідження. Розробка процедур аналізу речень природної мови протягом більш ніж столітньої історії аналітичної філософії перебувала в центрі уваги всіх її шкіл, причому найважливішим моментом цього аналізу залишалося порівняння логічної та граматичної форми речень. Особливу увагу приділяли виявленню логічної форми тих мовних засобів (наприклад, означувальних фраз), застосування яких призводить до різноманітних оман і парадоксів, що мають філософське значення. Припускалося, що подібний аналіз має замінити нечіткі вирази тих чи інших проблем у природній мові такими формулюваннями, які демонстрували б справжню сутність досліджуваних проблем. У цьому випадку відповідна проблема, яка виступала як філософська, може виявитися або псевдопроблемою, або мати логіко-лінгвістичний характер, або передбачати конкретне змістовне дослідження. Створювалися проекти розробки синтаксично та семантично точного «досконалого», «ідеального» мови, позбавленого «спекулятивних побудов» і «літературної довільності», який міг би сприяти прогресу наукового знання.

Поле досліджень аналітичної філософії (логіка, епістемологія) поступово розширювалося, охоплюючи все різноманіття форм людського досвіду (етика, естетика, право та інші). У певний період (20–40-ті роки XX століття) для аналітичної філософії були характерні

претензії на роль методології всього наукового знання (включно з соціальними науками), що сприяє його уніфікації.

Всередині аналітичної філософії можна виділити два основні напрями:

1. філософія логічного аналізу, яка як засіб аналізу застосовувала апарат сучасної математичної логіки (див. Логіка математична);
2. філософія лінгвістичного аналізу, або лінгвістична філософія, що відкидала логічну формалізацію як основний метод аналізу і займалася дослідженням типів виразів у природній мові, зокрема коли вона застосовується при формулюванні філософських понять (див. Логічна семантика).

Єдині у своїх претензіях здійснити «революцію у філософії», обидві ці течії виражають, однак, різні ментальні установки: тоді як філософія логічного аналізу вважає себе філософією науки і представляє лінію так званого сциентизму в сучасній філософії, прихильники філософії лінгвістичного аналізу виступають проти будь-якого культу наукового знання і є адептами «природного» ставлення до світу, вираженого в повсякденній мові.

Розвиток аналітичної філософії

Історико-філософські корені аналітичної філософії простежуються в логічній традиції Арістотеля, традиції британського емпіризму та номіналізму, частково в кантівській філософії, а також в австрійській філософській думці другої половини XIX століття. Попередниками аналітичної філософії вважаються Р. Декарт, Т. Гоббс, Дж. Лок, Г. В. Лейбніц, Дж. Берклі, Д. Г'юм, І. Кант, Дж. Ст. Мілль, а також Ф. Brentano та його послідовники, які були основними теоретиками «наукової» філософії XIX століття.

Безпосередньо виникнення аналітичної філософії було підготовлене новими тенденціями у розвитку науки на межі XIX–XX століть і зумовлене прагненням застосувати до дослідження традиційних філософських проблем математичну логіку, ефективність якої в описі засад математики була доведена працями Г. Фреге та *Principia Mathematica* Б. Рассела й А. Вайтгеда. Тому спочатку аналітична філософія була тісно пов'язана з логіко-математичним знанням. Перші представники аналітичної філософії (Г. Фреге, Б. Рассел, Л. Вітгенштайн, Ф. Ремзі та інші) були водночас і провідними фахівцями у галузі математичної логіки. Вони розробляли програму глибинного логічного аналізу мови, який протиставляли «поверхневому» підходу лінгвістичної науки.

Початкові проблеми та поняття аналітичної філософії були сформульовані у статті німецького логіка й філософа Г. Фреге «**Про смисл і значення**», опублікованій 1892 року. Її прийнято вважати початком аналітичної філософії, оскільки в цій праці формулюються основні проблеми та вводяться ключові поняття аналітичної традиції. Фреге досліджує питання про відмінність пізнавальної цінності синтетичних, як їх називав І. Кант, суджень ($A = B$) від пізнавальної цінності аналітичних суджень ($A = A$). Приріст знання досягається за рахунок перших, однак причини тотожнення двох різних виразів A і B (умова істинності синтетичного судження) далеко не очевидні.

Фреге припустив, що складові синтетичного судження «власні імена» (слова, знаки, позначення, вирази) A і B ототожнюються тоді, коли вони вказують на один і той самий спільний референт (зовнішній об'єкт, на який вони спрямовані). Так, наприклад, причиною ототожнення власних імен «Ранкова зоря» і «Вечірня зоря» є наявність у них спільного референта — планети Венера. Значення власного імені зводиться до вказівки на об'єкт, тобто до референції; це основне положення «референційної теорії значення»,

загальноприйнятої в аналітичній філософії на початковому етапі її розвитку. Окрім значення (див. Значення), існує ще спосіб представлення об'єкта, який Фреге називає «смыслом власних імен»: імена «Ранкова зоря» і «Вечірня зоря» по-різному подають планету Венера і тому мають різний смисл. Власне ім'я виражає смисл і позначає значення.

Поширюючи уявлення про смисл і значення на сукупність розповідних речень, Фреге зазначає, що таке речення містить думку, яка є його смыслом, і має істиннісну цінність (воно істинне або хибне), що становить його значення. Традиційний спосіб логічного дослідження речення через зведення його до судження у суб'єктно-предикатній формі відкриває лише смисл, але не значення речення, тому Фреге пропонує інший спосіб аналізу — за допомогою логіки кванторів, одним із першовідкривачів якої він був. Такий аналіз дозволяє Фреге розробляти підходи до побудови логічно бездоганної мови за допомогою логіки кванторів, у якій кожне власне ім'я вказує на певний референт, а введення будь-якого нового імені не змінює істиннісної цінності речення. Таким чином, Фреге поклав початок прагненню застосовувати підходи математичної логіки для розв'язання вже суто філософських питань.

Серед відомих філософів і логіків кінця XIX — початку XX століття Г. Фреге займає особливе місце. Його роль у сучасній логіці, яку він значною мірою створив, можна порівняти хіба що з роллю Арістотеля в традиційній логіці. Фреге, зокрема, заклав основи тієї галузі знання, яка дістала назву **підвалини математики**, уперше чітко пов'язавши проблему формальної єдності змісту математики з прийнятими в ній способами міркування і тим самим заклавши основи теорії формальних систем. Це стало можливим тому, що він здійснив одну з перших аксіоматизацій логіки висловлювань і логіки предикатів, причому остання фактично вперше з'явилася саме в його працях.

Фреге заклав основи логічної семантики, відокремивши в логічній теорії засоби вираження (синтаксис) від того, що вони позначають. Нарешті, він висунув програму прояснення основних понять математики, яку намагався реалізувати за допомогою процедури зведення математики до логіки, здійснюючи один із можливих способів уточнення специфіки математичного знання. Сукупність результатів, досягнутих ним у логіці, передбачала цілком певний концептуальний зсув, який відображає вплив його праць на розвиток сучасної думки загалом.

Незважаючи на те, що як математичні, так і філософські праці Г. Фреге справили значний вплив на становлення аналітичної філософії, а його термінологія була сприйнята багатьма представниками цього напрямку, теорія смислу і значення у всій її повноті, а також спосіб аналізу речень, що впливає з неї, залишилися надбанням небагатьох дослідників. Більшість же представників аналітичної філософії беруть за вихідний пункт праці кембриджських філософів Б. Рассела і Дж. Е. Мура, які у 1890-х роках виступили проти абсолютного ідеалізму, протиставивши йому філософський «реалізм» і «аналіз».

Б. Рассел, демонструючи суперечливість поглядів представника школи абсолютного ідеалізму Ф. Г. Бредлі, протиставляє логіці «внутрішніх відношень» абсолютного ідеалізму та філософському монізму логіку «зовнішніх відношень» і образ плюралістичного Всесвіту, який, на його думку, відповідає характеру сучасної науки та «реалістичному» світогляду. Критика Рассела філософських систем минулого зводилася до того, що традиційна «спекулятивна філософія» (або «метафізика» у його термінах) давала хибне пояснення світу через використання «поганої граматики», тому для втілення істини потрібна більш «аналітична» мова. Звідси, на його думку, випливає необхідність

переходу до аналізу речень, заснованого на логіці кванторів, створений Г. Фреге і Дж. Пеано. Рассел визначав такий аналіз як перехід від чогось неясного, невизначеного, неточного до ясних, чітких, визначених понять, що становлять кінцеву межу аналізу і є в цьому сенсі «атомами» мови (звідси назва його концепції — **«логічний атомізм»**). У його концепції атоми логічно досконалої мови мають взаємно однозначно відповідати фактам.

Процедури мовного уточнення й прояснення понять і суджень Рассел і Мур назвали **«логічним аналізом»**. Цей термін, який спочатку стосувався методу дослідження, згодом визначив назву всього філософського напрямку, причому поняття «аналіз» береться не в якомусь спеціальному, а в досить загальному значенні — практично як синонім поняття «раціональне, дискурсивне міркування». Полеміка Рассела з теорією внутрішніх відношень Бредлі та його однодумців стала важливою відправною точкою для всього аналітичного руху, а самого Рассела привела до побудови плюралістичної онтології, заснованої на логіці зовнішніх відношень.

У 1905 році в статті **«Про денотацію»** Рассел уперше виклав **«теорію дескрипцій»**, відповідно до якої усе те, що Г. Фреге називав «власними іменами», поділяється на два класи:

1. імена — прості символи, що прямо позначають одиничні об'єкти, які є їхніми значеннями;
2. дескрипції — вирази, що складаються з кількох слів із уже закріпленим значенням і отримують своє значення в результаті поєднання слів, із яких вони складаються.

Дескрипції поділяються на невизначені та визначені (з артиклем *the*, який надає усьому виразові значення «саме цей»). Останні, на думку Рассела, ми плутаємо з іменами, і навіть більше того: усі імена, що вживаються в повсякденній мові, не є простими символами, а становлять скорочення певних дескрипцій. Оскільки досконала логічна мова повинна складатися лише з простих символів, а далеко не всі слова є такими, необхідна **логічна редукція** філософських речень до речень, складовими частинами (конституентами) яких будуть тільки прості символи.

Оскільки, за Расселом, розрізнення між іменами й дескрипціями відображає різницю між знанням, отриманим безпосередньо — унаслідок знайомства з об'єктом, і знанням, здобутим опосередковано — через уявлення про об'єкт, то логічно досконала мова, що складається лише з простих символів, має слугувати досконалим відтворенням реальності.

Поряд із цим Дж. Е. Мура цікавив аналіз філософських понять і проблем засобами повсякденної мови та здорового глузду. Він розробив концептуальні підходи до процедур **перефразування неясних висловлювань у синонімічні, але більш зрозумілі**. У своїх перших працях Мур відкидає тезу про «філософію для філософів», тобто критикує аргументацію традиційної філософії, насамперед панівного в англійських університетах того часу ідеалізму. Мірилом оцінки філософських тез він уважав **здоровий глузд**.

При цьому у Мура філософія вже не займається логічним структуруванням предмета й приведенням його до норм мови (як у Рассела), а предмети мовлення «розчленовуються» філософськими тезами з метою звести їх до найпростіших робочих положень, фронтальних і співмірних зі здоровим глуздом, орієнтованих на норми емпіризму. Кембриджські праці Мура, найважливішою з яких є стаття **«Природа судження»** (1899), набули широкої відомості на початку XX століття і незабаром почали впливати на формування аналітичної раціональності англійського типу.

Нині вважається, що Мур відродив первісно англійську філософську традицію емпіризму та раціональності, акцентуючи увагу на властивостях мови. З Мура починається поступовий перехід від аналізу математичних і логічних структур до дослідження реального функціонування повсякденної мови.

Праці Г. Фреге, Дж. Е. Мура, Б. Рассела визначили обличчя **першого етапу історії аналітичної філософії**, що тривав від 1890-х до 1920-х років; протягом цього періоду завданням аналізу вважалося вдосконалення філософії з метою створення науково обґрунтованої філософської картини світу. Логіко-філософські ідеї Рассела дістали подальший розвиток у працях **Л. Вітгенштайна**, якому належить характерне аналітичне тлумачення філософських проблем як особливих — таких, що, на відміну від проблем конкретних наук, мають не предметно-змістовний, а концептуально-мовний, або «граматичний» характер, пов'язаний із складною кореляцією вербального й реального.

Опублікований 1921 року «**Логіко-філософський трактат**» Л. Вітгенштайна відкривається варіантом «логічного атомізму» Б. Рассела. Однак, використовуючи терміни Рассела, Мура та Фреге, Вітгенштайн створює принципово інший варіант аналітичної філософії, який відкриває новий етап її історії. Вітгенштайн описує картину світу, що складається з «фактів», які являють собою комбінації мінливих «положень справ» незмінних і позбавлених чуттєвих якостей «об'єктів».

Умовою можливості представлення світу в реченнях природничих наук є **логічна форма**, що виявляється в реченнях, але невиразна, що робить речення про речення беззмістовними. Через це Вітгенштайн вважає, що лише речення природничих наук, але аж ніяк не філософії, можуть бути осмисленими (тобто містити думку, бути логічним образом фактів).

На відміну від Фреге, Мура та Рассела, Вітгенштайн вважав, що редукція речень науки до елементарних речень означає **кінець традиційної метафізики**, проблеми якої виявляються псевдопроблемами, а її твердження — беззмістовними. Філософія у розумінні Вітгенштайна не є теорією, не є знанням-результатом. На його думку, філософія — це сукупність різних методів прояснення, незамуленого бачення реальності крізь мовні засоби її вираження.

Для розв'язання цієї задачі створюється особлива практика мовного прояснення або аналізу. Той факт, що філософія існує також як система речень, Вітгенштайн, згідно з загальноприйнятими в аналітичній філософії поглядами, пояснює некритичним сприйняттям повсякденної мови, у якій присутні багатозначні знаки або такі, що не мають приписаного значення.

Розглядаючи філософію як діяльність, необхідну для «**логічного прояснення думок**», Вітгенштайн зазначає, що більшість філософських питань і труднощів виникають через те, що «ми не розуміємо логіки нашої мови», а отже, ці питання становлять «**псевдопроблеми**», для усунення яких і потрібна практика аналізу, що передбачає переклад усіх речень — будь-якого ступеня складності — на атомарні речення, які репрезентують найпростіші елементи дійсності — **атомарні факти**.

Метою виявлення структури повсякденної мови, таким чином, є її переклад на логічно досконалу мову.

Розвиток логічного позитивізму та формування нових напрямів аналітичної філософії

Остання ідея стала програмною для розроблення концепцій логічного позитивізму членами заснованого у 1922 році **Віденського гуртка** (М. Шлік, О. Нейрат, Р. Карнап, Г. Ган, Ф. Вайсман, К. Гедель, Г. Фейгль, а також ті, хто співпрацював із ними — Г. Рейхенбах у Берліні, Ф. Франк у Празі, А. Айер в Оксфорді, А. Тарський у Варшаві, Е. Нагель у Нью-Йорку), які займалися проблемами логічного аналізу науки.

Під «аналізом» у цьому контексті розуміли редукцію теоретичних висловлювань до певних базисних речень, якими спочатку, за прикладом Б. Рассела, вважали висловлювання, що відображають чуттєвий досвід (**феноменалізм**), а згодом — висловлювання, які описують спостереження фізичних об'єктів (**фізикалізм**). Обидва ці різновиди логічного позитивізму вважали **наукове знання** єдиною нормою будь-якого пізнання, визнаючи осмисленими лише **емпіричні висловлювання** та **тавтології**, і зверталися до штучних мов задля усунення неточностей та двозначностей природної мови.

Філософські висловлювання, хоча й не є зовсім беззмістовними, позбавлені фактуального наповнення; вони розглядаються як **правила логічного синтаксису мови науки**. Щодо ж синтетичних суджень природознавства, що безпосередньо або опосередковано описують факти, то для перевірки їхньої осмисленості М. Шлік запровадив **принцип верифікаціонізму**, згідно з яким критерієм значення висловлювання є можливість його перевірки. У своїй радикальній формі цей принцип формулюється так: висловлювання Σ має значення тоді і тільки тоді, коли воно не є аналітичним судженням або суперечністю, і якщо воно логічно випливає з несуперечливого кінцевого класу висловлювань Φ , елементами якого є спостережувані висловлювання.

У подальшому цей принцип був істотно розширений і пом'якшений у ході широких дискусій, які виявили його методологічні недоліки. Як наслідок, у межі аналізу мови науки було включено не лише **логічний синтаксис**, але й **семантику**, а згодом і **прагматику**.

Значна частина інтелектуальної діяльності членів Віденського гуртка була присвячена проблематиці верифікаціонізму та розробці процедур перевірки висловлювань. Насамперед було показано, що редукція, передбачена принципом верифікації, має вести не безпосередньо до фактів, а до **висловлювань, які описують факти**, що становлять базис наукового знання. Такі висловлювання передбачалося шукати у протоколах наукових експериментів, звідки й походить термін «**протокольні висловлювання**». У дискусії між О. Нейратом і Р. Карнапом перший відстоював позицію, згідно з якою протокольні висловлювання є фактично первинними, а другий — що вони є логічно первинними.

Перехід до теорії протокольних висловлювань був зумовлений усвідомленням неможливості існування неінтерпретованого факту. Однак із тієї ж причини ця теорія також зазнала критики. Розрізнення **безпосередньої** та **опосередкованої верифікації** лише тимчасово відстрочило перехід до нових концепцій мови науки.

На противагу цьому, **К. Р. Поппер** висунув вимогу чіткої постановки проблеми **демаркації наукового знання**. Як основу методу демаркації він запровадив **принцип фальсифікації**, сутність якого полягає у перевірці принципової спростованості будь-якого висловлювання. Поппер вважав, що лише наукові твердження в принципі можуть бути спростовані. Розвиток цієї ідеї призвів до формування **сучасної філософії науки**, яка значною мірою виходить за межі аналітичної філософії.

У 1920–1930-х роках Віденський гурток став центром розвитку аналітичної філософії й визначним явищем другого етапу її історії. Його основна спадщина полягає у розробленні логічних та аналітичних методів дослідження **мови науки і структури наукового знання**, у створенні першої історично форми **сучасної філософії науки**, що й досі зберігає свою актуальність. Роботи членів Віденського гуртка зробили величезний внесок у становлення науково орієнтованої філософії XX століття: у них було уточнено природу логіки та математики, виявлено зв'язки між логікою і мовою, із небувалою раніше строгістю досліджено структуру знання, основні методи науки, а також співвідношення емпірії та теорії.

Паралельно в ряді країн Центральної та Східної Європи сформувалася **аналітична традиція філософської логіки**, яка не втратила свого впливу й донині (зокрема, **Львівсько-Варшавська логічна школа** та праці Я. Лукасевича і його послідовників). Представники цієї школи ввели у вжиток термін **«метамова»**, що позначає мову «другого рівня», за допомогою якої описується інша мова — **«мова-об'єкт»**. У найзагальнішому розумінні метамова є мовою опису будь-якої іншої мови. Це поняття використовували Ст. Лесьневський, а згодом — А. Тарський.

У Віденському гуртку питаннями метамови активно займався **Р. Карнап**, який визначав її як систему виразів, співвіднесених із усіма елементами мови-об'єкта: її знаками, властивостями, зв'язками та правилами утворення. Метамова будується як розширення звичайної мови, що додає до мови-об'єкта низку семантичних понять — істинності, хибності, еквівалентності тощо. Від середини 1930-х років розрізнення понять «мова-об'єкт» і «метамова» стало активно застосовуватися у дослідженнях **математичної логіки та підвалин математики**, а згодом — у **лінгвістиці, семіотиці, філософії науки та методології науки**.

Під час нацистської диктатури в Німеччині та Другої світової війни майже всі аналітичні філософи були змушені емігрувати з континентальної Європи до Великої Британії та США. Унаслідок цього аналітична філософія тимчасово набула **виключно англосаксонського характеру**. Вимушена еміграція членів Віденського гуртка та пов'язаних із ним філософів сприяла широкому поширенню ідей, характерних для другого етапу аналітичної філософії, у англomовних країнах і перенесенню туди центру досліджень. Проте вже невдовзі після завершення війни аналітична філософія знову **утвердилася на континенті**. Отже, поділ на **англосаксонську аналітичну та континентальну європейську філософію** є коректним лише щодо короткого історичного періоду, але не відповідає сучасному стану справ.

До кінця 1940-х років сформувалися нові теорії та підходи до аналізу мови, що визначило початок **сучасного етапу історії аналітичної філософії**. У цей час **Л. Вітгенштейн** представив нову теорію мови й її функціонування в контексті людської діяльності. Відмовившись від пошуку апіорної структури мови та її логічної форми, спільної для мови й світу, він звернувся до **комунікативного виміру мови**. Вітгенштейн показав, що слова мають значення лише настільки, наскільки вони є частиною людської діяльності. У цьому сенсі аналіз у пізніх працях мислителя постає як опис **функціональної ролі слів і висловів**, яка породжує їхнє значення.

На відміну від Фреге й Рассела, Вітгенштейн розрізняє **філософський і лінгвістичний** підходи до мови, виділяючи **«поверхневу» та «глибинну» граматику**. Перша відповідає звичайному синтаксису, друга — рівню так званих **«мовних ігор»**. Мовні ігри — це взаємопереплетення різних форм людської активності, що визначають **«форми життя»** людини, у межах яких вона діє та дотримується певних правил.

Попри радикальне оновлення теорії мови, Вітгенштейн і далі розглядав філософію як діяльність із **прояснення мовних висловів**, пояснюючи необхідність такої діяльності тим, що люди часто вводяться в оману аналогіями між формами висловлювань у різних мовних контекстах. **Мова «зачаровує» розум, і метафізика** зі своїми псевдопроблемами є продуктом цього «чарівництва». Усуваючи помилки, аналітична філософія водночас усуває і метафізичні псевдопроблеми.

Діяльність Вітгенштейна у 1940-ві роки стала джерелом особливого напрямку аналітичної думки — **лінгвістичної філософії**, у межах якої здійснюється не логічна редукція, а **прояснення повсякденного мовлення**.

Паралельно з Вітгенштейном, і певною мірою незалежно від нього, різновиди лінгвістичної філософії розвивалися у США (Н. Малколм та ін.), а також у Великій Британії — у Кембриджі (Дж. Віздом та ін.), де їй надавали **«терапевтичного»** значення, споріднюючи з «загальною семантикою» і деякими школами психоаналізу, та в Оксфорді, де над цими проблемами працювали **Дж. Л. Остін і П. Ф. Стросон**.

Згідно з цим підходом, філософ не стільки продукує знання, скільки здійснює **«терапевтичну діяльність»**, усуваючи уявне знання. Тому аналітиків цікавили не лише формально-методологічні риси концепцій, а й їхні **метафізичні засади**. Метафізику при цьому визнавали однією з головних аналітичних дисциплін — поряд із **епістемологією та філософією мови**.

У цей період поширюється уявлення про філософію як про **аналіз**, що полягає у вивченні **значень слів, форм мислення про світ та відношень між поняттями**. Філософія, у такому розумінні, не додає нових знань про світ, а лише дає **аналітичні істини**, які позбавлені фактичного змісту й істинні завдяки значенням своїх термінів.

Починаючи з 1960-х років, у центрі уваги аналітиків, які розвивають філософію мови, опиняються **теорії значення та референції**. Їхні результати використовуються для аналізу **онтологічних, наукових і етичних тверджень**. Загалом, **філософія мови** залишалася домінуючим напрямом аналітичної філософії з 1950-х до 1970-х років.